

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 41, Yıl/Year: 2020 (Haziran/June)

Muhammed Coşkun. *Tefsirin İlk Çağları Kur'an Yorumunun Hazırlık ve Oluşum Dönemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019, 528 s.

Değerlendiren/Reviewed by

Ömer Dinç

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı – Assist. Prof., Hitit University, Faculty of Theology, Department of Tafsir.

omer_dinc25@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3571-5204>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 28/02/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 03/04/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2020

DOI: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.696072>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Muhammed Coşkun. *Tefsirin İlk Çağları Kur'an Yorumunun Hazırlık ve Oluşum Dönemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019, 528 s.

Çağdaş dönem akademik tefsir çalışmalarında dikkate alınan zaman dilimlerinden birisi erken dönemdir. Kur'an'ın nüzul süreciyle birlikte tefsir faaliyetinin başlangıç ve gelişim aşamalarının takip edildiği bu dönem, son yıllarda önemsenen bir çalışma alanı haline gelmiştir. Özellikle Batı'daki Kur'an ve tefsir araştırmalarının dikkate aldığı erken dönem tefsir tarihi, son zamanlarda ülkemizdeki akademik tefsir çalışmalarının üzerinde durduğu bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Değerlendirmesini yapacağımız *Tefsirin İlk Çağları-Kur'an Yorumunun Hazırlık ve Oluşum Dönemleri* isimli eser, ilk dönem tefsir tarihine dair detaylı bir çalışma olarak görülmektedir. Özellikle erken dönem tefsirin başlangıç ve gelişim aşamalarına dair farklı bir perspektifi ortaya koymaya çalışan bu eser, alanda yeni yaklaşım ve tartışmaların açığa çıkmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Ayrıca çalışmanın müellifi, kaleme aldığı eserin, erken dönem tefsir tarihi hakkındaki ilk aşamayı temsil ettiğini ve bu durumun ileride yayınlamayı planladığı ikinci kitap çalışmasına bir zemin oluşturduğunu da ifade etmektedir (s. 21).

Çalışmasını bir giriş ve iki bölümden oluşturan yazar, giriş kısmında tefsir tarihinde dönemlendirme sorunu başlığı altında, erken dönem tefsir tarihine dair genel algılamaları ele almıştır. Tarihsel dönemlendirmelerin yüzyıl olarak yapılmasının, ilimlerin oluşum ve gelişim aşamalarını ortaya koymada yetersiz kaldığını belirtilmektedir. Hatta ilk dönem tefsir tarihi için kabul gören "Hz. Peygamber dönemi", "sahabe dönemi" "tabiun dönemi" gibi sınıflandırmaların bazı yanları eksik bırakıldığı düşünülmektedir. Bu çerçevede tefsir tarihi bağlamında, daha kapsayıcı olması itibarıyla dönemsel tanımlamanın tercih edilmediği ve bu sürece "tefsirin ilk çağları" denmesinin daha uygun olduğu dile getirilmektedir (s. 26-27). Yazar bu noktada, özellikle çalışmasında incelediği ilk yüzyıldaki tefsir birikimini betimleyici bir metodla ele alacağını ifade etmekle birlikte hususî olarak büyük bir yer ayırdığı Hz. Peygamber'in tefsiri meselesinde yorumlayıcı bir tavrı benimsediğini açıkça beyan etmektedir (s. 28). Her ne kadar böyle bir tavır benimsense bile, ileri sürdüğü fikirlerin ilanihaye savunulmadığı ve bu konuda kesin bir yargıya hiçbir zaman varılmadığı açık bir şekilde ifade edilmektedir (s. 30). Yazarın söz konusu bu yaklaşımı, bize göre oldukça anlamlı ve değerlidir. Öyle ki onun sosyal bilimlerde ortaya konulan değerlendirme ve yorumların kesinlik arz etmemesi durumunu dikkate aldığı ve ileri sürdüğü fikirlerin tartışılabilmesine olanak sağladığı anlaşılmaktadır.

Yazar ilk bölümde, tefsirin hazırlık dönemini ve Hz. Peygamber'in tefsir disiplinin başlangıcında olması meselesini geniş bir şekilde ele almıştır (s. 33-326). Çalışmanın en uzun bölümü olan bu kısımda yazar, Hz. Peygamber'in

tefsiri bağlamında kaynaklarda zikredilen rivayetlerin ayrıntılı tahlilini vermeden önce, konuya dair teorik bir çerçeve çizmektedir. Özellikle tefsirin Hz. Peygamber'den itibaren başladığı şeklindeki hâkim düşünceyi tartışmakta ve bu konuda baskın olan görüşe yeni bir açılım getirmektedir. Ona göre "Hz. Peygamber'in tefsiri" tamlamasındaki tefsir ibaresi, daha çok izah etme, açıklama ve anlaşılabilir olanı anlaşılır kılma şeklindedir. Ayrıca "Hz. Peygamber'in tefsir" ibaresinin tefsirin bilimsel bir disiplin olarak işaret ettiği bütün mesaili kapsamadığını açıkça ifade etmektedir (s. 46-55). Bununla birlikte Kur'an ayetlerinin anlam ve uygulanmasına ilişkin Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri, Kur'an'ın doğrudan muhatabı olmayan kimseler için birer tefsir kaynağıdır. Ancak nüzul sürecine şahitlik etmiş olan ve Kur'an'ın indiği dili çok iyi bilen muhataplara Hz. Peygamber'in tefsir yapması düşünülemez. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in bazı ayetler hakkında yaptığı izahların, anlaşılmanın anlatılması şeklinde bir tefsir değil, anlaşılmış olanın teyidi manasında bir pekiştirme ve teskin sayılabileceği belirtilmektedir (s. 56-60). Bu hususa ilave olarak yazar, Hz. Peygamber'in beyanından neyin anlaşılması gerektiği üzerinde detaylı bir şekilde durmuştur. Ona göre tefsirle eşdeğer olarak kullanılan "beyan" ibaresi, Hz. Peygamber için düşünülecek olursa tefsir olarak görülmemelidir. Hz. Peygamber'in bir ayet hakkında dile getirdiği açıklamalar ya onun takriri ya da onaylayıp pekiştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir (s. 65).

Hz. Peygamber'in tefsiri meselesi teorik olarak ortaya konulduktan sonra ondan nakledilen 200 civarındaki tefsir rivayeti tek tek, rivayet sıhhat şartları ve rivayetin bağlamı da esas alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir (s. 73-320). Ele aldığı bu rivayetleri en son aşamada istatistiksel bir analize tabi tutan yazar, Hz. Peygamber'den aktarılan ve tefsir olarak addedilebilecek rivayetlerin hem içerik hem de güvenilirlik bakımından yaklaşık 10 tane olduğunu ifade etmektedir (s. 326). Buradan hareketle ona göre Hz. Peygamber'e atfedilen izahların önemli bir kısmı "tefsir" sayılacak türden değildir. Dolayısıyla tefsir ilminin başlangıcını Hz. Peygamber'e götürmenin bütün ilim dallarında kökenleri mümkün olduğu kadar eskiye götürmenin bir tür gelenek haline gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. (s. 334). Ancak kanaatimizce yazarın Hz. Peygamber'in tefsirine dair yaptığı bu tanımlama ve tasvirin eksik yanları bulunmaktadır. Zira Kur'an'ın bizatihi müdahaleleriyle ortaya çıkan ve Hz. Peygamber'in de benzer şekilde devam ettirdiği tefsirin bir olgu olarak varlığını göstermesi bize göre dikkate alınmalıdır. Zira bir hususun olgusal bir zeminde belirginleşmesi, onun meydana geldiği ve somut olarak görünür olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemi tefsire bir hazırlık şeklinde tanımlamak, var olan olguyu yok saymak şeklinde bir duruma sebebiyet verebilir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in bütün tefsir rivayetlerini uzun bir şekilde incelemesi, eserin okuyucusu için ayrı bir zorluğu da beraberinde getirmektedir. Tüm bunlara karşın yazar

bu durumun farkındadır ve böyle bir tavrı benimsemesini bundan sonra hazırlayacağı “Tefsirin Oluşum Dönemi” isimli çalışmasına bir referans teşkil edeceğini belirtmektedir (s. 73). Ancak yazar bu bölümde bahsettiğimiz konu üzere yoğun bir fikir aktarımı yapmış olmakla hem eserin hacmini artırmakta hem de konunun bir bütün olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan ikinci bölümde “Hazırlık-Oluşum Dönemi: Sahabe Nesli ve Tefsir” başlığı altında tefsirin bir disiplin olmadan önceki süreci ele alınmaktadır. Yazara göre sahabe dönemi tamlaması, dört halife dönemindeki dönüşümleri ve sonrasındaki süreci içerdiği için homojen bir yapı arz etmese de bu tamlama Hz. Peygamber’in vefatından Hz. Osman döneminin sonlarına kadar olan süreyi içine almaktadır. Ayrıca bu bölümde öncelikle Hz. Peygamber’in dinî olarak otoritesinin nüzul sürecinde ifade ettiği anlama değinilerek hitaptan Kitâb’a otoritenin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (s. 338-350). Özellikle Kur’an’ın mushaflaşma sürecini ve bu zaman diliminde yaşanan olayları-kırılmaları analiz eden yazar, Kitâb’ın nüzul sürecinden itibaren kazandığı otoritesinin ilk önce Hz. Peygamber’e, sonra sahabeye ardından mushafa geçtiğini zikretmektedir (s. 363). Otoritede yaşanan bu değişim, tefsirin oluşumuna ve gelişimine zemin hazırlaması bakımından dikkate değer görünmektedir. Bunun akabinde, sahabe neslinden tefsirde ön plana çıkan İbn Abbas, İbn Mes’ûd, Übey b. Ka’b, Hz. ‘Âişe, Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ömer sıralı bir şekilde incelemeye dahil edilmektedir. Bu çerçevede genel bir tespiti ileri süren yazar, sahabe tefsiri ifadesinin bugün için fiilen “İbn Abbas’ın tefsiri”ne indirgenebileceğini açıkça belirtmektedir. Zira tefsir rivayetlerinin çoğunluğu –her ne kadar bir kısmı tartışmalı olsa da- İbn Abbas’a dayanmaktadır (s. 364). Burada serdedilen tespit özgün bir yön olarak takdim edilse de tefsir tarihinde durumun zaten böyle kabul edilmiş olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı İbn Abbas bağlamında zikredilen görüşün bütünüyle özgün olmadığına dikkat çekilebilir.

Yazar bu tespitten sonra tefsirde kendilerinden nakledilen rivayet yoğunluğuna göre sahabilerî ve onların tefsirdeki yerine dair bazı hususları dile getirmektedir. İbn Abbas’tan sonra İbn Mes’ûd, Übey b. Ka’b gibi zikri geçen isimleri biyografilerine ve tefsirdeki etkilerine vurgu yaparak ele almaktadır (s. 364-380). Kanaatimizce yapılan bu tasnifin genel olarak doğru olsa da eksik bir tarafının bulunmaktadır. Zira yapılan sıralamada ismi geçen sahabilerin yaşadığı süreçteki konumları, kişisel becerileri, toplumdaki değer ve saygınlıkları, psikolojik ve sosyolojik durumları gibi etkenlerin pek fazla dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki sözünü ettiğimiz faktörlerin üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş olsaydı sahabenin tefsire olan katkıları ve pozisyonları daha net bir şekilde ortaya konulabilirdi.

Çalışmasının son bölümünde yazar, sahabiler hakkında bilgi verdikten sonra onlardan nakledilen tefsir rivayetlerini çeşitli açılardan tasnif ederek değerlendirmektedir. Örneğin; İbn Abbas’ın *Mesâilu Nafi’ b. Ezrâk, Sahîfetu Ali*

b. *Ebî Talha* rivayetleriyle diğer nakillerini incelemektedir (s. 381-455). Bunun akabinde Übey b. Ka'b'ın tefsir rivayetlerini kıraat ve fezâil alanında olup bunun dışındakilerin İbn Abbas üzerinden de nakledilmiş olması sebebiyle (s. 377) incelemeye almayan yazar, İbn Mes'ûd, Hz. 'Âişe, Enes b. Mâlik ve İbn Ömer'in tefsir rivayetlerini, ulûmu'l-Kur'ân konularına göre tasnif ederek aktarmaktadır (s. 381-499). Son kısımda ise sahabeden nakledilen tefsir rivayetleri içerisinde ihtilaf konusu olan hususlar 13 başlıkta ele alınmaktadır (s. 501-511). Bu inceleme sonucunda Kur'an yorumunun belirli noktalarında ihtilaf olarak değerlendirilebilecek bazı hususlar olsa da bu durumun Kur'an yorum faaliyetinin merkezinde bulunmadığı dile getirilmektedir. Ona göre sahabe neslindeki ihtilaflar Kur'an'ı yorumlama konusundaki ihtilaflardan değildir. Dolayısıyla sahabenin olduğu süreçte açık bir disiplin altında yürütülen bir faaliyet olarak "tefsir" den söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Bu tespitten hareketle sahabe döneminin tefsirin oluşumdan önceki ilk evreyi temsil ettiği, teknik ve kavramsal çerçevede tefsirin tabiîn kuşağıyla ortaya çıktığı beyan edilmektedir (s. 511). Son olarak yazar, genelde İslamî ilimlerin özelde ise tefsirin oluşum evresini tabiîn döneminden başlamak suretiyle hicrî üçüncü asrın sonlarına kadar inceleyeceğini ve bunun ikinci kitabının ana konusu olacağını zikretmektedir (s. 513).

Netice itibarıyla, *Tefsirin İlk Çağları-Kur'an Yorumunun Hazırlık ve Oluşum Dönemleri* isimli eserin akademik tefsir çalışmalarına önemli bir katkı yaptığını söyleyebiliriz. Özellikle erken dönem tefsir tarihine dair genel kabul gören bazı yaklaşımları aşması ve bu alan hakkında yeni bazı açılımları sağlaması bakımından dikkate değer bir çalışma olarak vasıflandırmak mümkündür. Bu noktada Hz. Peygamber döneminde tefsirin başlamamış olması, dönemlere ayırarak (sahabe dönemi, tabiîn dönemi vb.) tefsir tarihini inşa etmenin tarihsel süreci okumada önemli bir engel olarak görülmesi, sözünü ettiğimiz çalışmanın ileri sürdüğü farklı yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte yazarın bir hipotez olarak ortaya koyduğu bu görüşlerin bazı açılardan eksik olduğunu ve özgün bir yanının bulunmadığını ifade edebiliriz. Hususen tefsirin olgusal olarak varlık sahnesine çıkmasını Hz. Peygamber döneminden başlatmamak, tarihî bilgilerle örtüşmeyen bir durumu yansıtmaktadır. Ayrıca İbn Abbas'ın tefsirde belirleyici rol oynadığının ifade edilmesiyle birlikte bazı sahabîler hakkında zikredilen tespitleri orijinal kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira sahabenin tefsir hususundaki rolüne dair zikredilen hususlar birçok akademik çalışmada benzer şekillerde ifade edilmektedir. Ayrıca kitabın hacminin oldukça fazla olması ve ele aldığı konuları uzun bir şekilde işlemesi eserin olumsuz bir yanı olarak görülebilir. Ancak yazar eserinde belirttiği görüşleri ilanihaye olarak savunmadığını da açıkça belirtmekte, kitabının geniş olmasının farkında olduğunu dile getirmekte ve bu bağlamda mütevazı bir tavır benimsemeye de gayret etmektedir. Bu yaklaşımın yanında yazarın, bu zamana kadar üzerinde doğrudan bir

tartışma konusu yapılmamış olan tefsir tarihinin erken dönemine dair yapılan tasnifleri inceleyerek kendi perpektifinden yeni bir ilk dönem tefsir tarihi okuması yapması, tefsirin başlangıç ve gelişim aşamalarına ilişkin bazı ayrımları geliştirmesi ve bu hususları cesur bir şekilde ele almasının takdire şayan olduğunu ifade etmemiz gerekir.